

Bruxelles, 30. lipnja 2023.
(OR. en)

11139/23

ECOFIN 664
UEM 198
SOC 490
EMPL 341
COMPET 685
ENV 764
EDUC 277
RECH 309
ENER 400
JAI 910
GENDER 141
ANTIDISCRIM 135
JEUN 179
SAN 416

NAPOMENA

Od:	Glavno tajništvo Vijeća
Za:	Odbor stalnih predstavnika / Vijeće
Br. preth. dok.:	9830/1/23 REV 1
Br. dok. Kom.:	COM(2023) 609 final
Predmet:	PREPORUKA VIJEĆA o Nacionalnom programu reformi Španjolske za 2023. i davanje mišljenja Vijeća o Programu stabilnosti Španjolske za 2023.

Za delegacije se u prilogu nalazi navedeni nacrt preporuke Vijeća, o kojem su raspravljali Vijeće i Europsko vijeće na temelju prijedloga Komisije COM(2023) 609 final.

PREPORUKA VIJEĆA

od ...

o Nacionalnom programu reformi Španjolske za 2023. i davanje mišljenja Vijeća o Programu stabilnosti Španjolske za 2023.

VIJEĆE EUROPSKE UNIJE,

uzimajući u obzir Ugovor o funkcioniranju Europske unije, a posebno njegov članak 121. stavak 2. i članak 148. stavak 4.,

uzimajući u obzir Uredbu Vijeća (EZ) br. 1466/97 od 7. srpnja 1997. o jačanju nadzora stanja proračuna i nadzora i koordinacije ekonomskih politika¹, a posebno njezin članak 5. stavak 2.,

uzimajući u obzir Uredbu (EU) br. 1176/2011 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. studenoga 2011. o sprečavanju i ispravljanju makroekonomskih neravnoteža², a posebno njezin članak 6. stavak 1.,

uzimajući u obzir preporuku Europske komisije,

uzimajući u obzir rezolucije Europskog parlamenta,

uzimajući u obzir zaključke Europskog vijeća,

uzimajući u obzir mišljenje Odbora za zapošljavanje,

¹ SL L 209, 2.8.1997., str. 1.

² SL L 306, 23.11.2011., str. 25.

uzimajući u obzir mišljenje Gospodarskog i financijskog odbora,

uzimajući u obzir mišljenje Odbora za socijalnu zaštitu,

uzimajući u obzir mišljenje Odbora za ekonomsku politiku,

budući da:

- (1) Uredba (EU) 2021/241 Europskog parlamenta i Vijeća³ kojom je uspostavljen Mehanizam za oporavak i otpornost („Mehanizam”) stupila je na snagu 19. veljače 2021. Mehanizmom se pruža financijska potpora državama članicama za provedbu reformi i ulaganja i generira fiskalni impuls koji će se financirati sredstvima Unije. U skladu s prioritetima europskog semestra Mehanizmom se doprinosi gospodarskom i uključivom oporavku i provedbi održivih reformi i ulaganja kojima se potiče rast, posebno reformi i ulaganja u cilju promicanja zelene i digitalne tranzicije i jačanja otpornosti gospodarstava država članica. Njime se pomaže i jačanju javnih financija te poticanju rasta i otvaranja radnih mjesta u srednjoročnom i dugoročnom razdoblju, poboljšanju teritorijalne kohezije unutar Unije i podupiranju kontinuirane provedbe europskog stupa socijalnih prava. Maksimalni financijski doprinos po državi članici u okviru Mehanizma ažuriran je 30. lipnja 2022., u skladu s člankom 11. stavkom 2. Uredbe (EU) 2021/241.

³ Uredba (EU) 2021/241 Europskog parlamenta i Vijeća od 12. veljače 2021. o uspostavi Mehanizma za oporavak i otpornost (SL L 57, 18.2.2021., str. 17.).

- (2) Komisija je 22. studenoga 2022. donijela Godišnji pregled održivog rasta za 2023., čime je označen početak europskog semestra 2023. za koordinaciju ekonomskih politika. Europsko vijeće potvrdilo je 23. ožujka 2023. prioritete Godišnjeg pregleda održivog rasta za 2023., koji se temelje na četirima dimenzijama konkurentne održivosti. Komisija je 22. studenoga 2022. na temelju Uredbe (EU) br. 1176/2011 donijela i Izvješće o mehanizmu upozoravanja za 2023., u kojem je utvrđeno da je Španjolska jedna od država članica koja je možda pogođena neravnotežama ili postoji rizik da bude pogođena neravnotežama i za koju je potrebno detaljno preispitivanje. Komisija je istog dana donijela i mišljenje o nacrtu proračunskog plana Španjolske za 2023. Komisija je donijela i Preporuku za preporuku Vijeća o ekonomskoj politici europodručja te Prijedlog zajedničkog izvješća o zapošljavanju za 2023., u kojem se analizira provedba smjernica za zapošljavanje i načelâ europskog stupa socijalnih prava. Vijeće je 16. svibnja 2023. donijelo Preporuku o ekonomskoj politici europodručja⁴ („Preporuka o europodručju za 2023.”), a 13. ožujka 2023. Zajedničko izvješće o zapošljavanju.
- (3) Iako gospodarstva Unije pokazuju iznimnu otpornost, geopolitički kontekst i dalje ima negativan utjecaj. Čvrsto stojeći uz Ukrajinu, Unija je svoj program gospodarske i socijalne politike usmjerila na smanjivanje negativnih posljedica energetske šokove na ranjiva kućanstva i poduzeća u kratkoročnom razdoblju te na nastavak rada na zelenoj i digitalnoj tranziciji, potpori održivom i uključivom rastu, očuvanju makroekonomske stabilnosti i povećanju otpornosti u srednjoročnom razdoblju. U velikoj je mjeri usmjerena i na povećanje konkurentnosti i produktivnosti Unije.

⁴ Preporuka Vijeća od 16. svibnja 2023. o ekonomskoj politici europodručja (SL C 180, 23.5.2023., str. 1).

- (4) Komisija je 1. veljače 2023. objavila komunikaciju naslovljenu „Industrijski plan u okviru zelenog plana za doba nulte neto stope emisija” („Industrijski plan u okviru zelenog plana”). Cilj Industrijskog plana u okviru zelenog plana povećanje je konkurentnosti industrije Unije s nultom neto stopom emisija i podupiranje brzog prelaska na klimatsku neutralnost. Njime se dopunjuju postojeći napori u okviru europskog zelenog plana i plana REPowerEU. Njegov je cilj također omogućiti poticajnije okruženje za povećanje Unijinih proizvodnih kapaciteta za tehnologije i proizvode s nultom neto stopom emisija koji su potrebni za ostvarenje Unijinih ambicioznih klimatskih ciljeva te osigurati pristup relevantnim kritičnim sirovinama, među ostalim diversifikacijom nabave, primjerenim iskorištavanjem geoloških resursa u državama članicama i maksimalnim povećanjem recikliranja sirovina. Industrijski plan u okviru zelenog plana temelji se na četiri stupa: predvidljivom i pojednostavnjenom regulatornom okruženju, bržem pristupu financijskim sredstvima, unapređenju vještina i otvorenoj trgovini za otporne lance opskrbe. U cilju rada na regulatornom okviru za poticanje rasta Komisija je 16. ožujka 2023. objavila dodatnu komunikaciju naslovljenu „Dugoročna konkurentnost EU-a: perspektiva nakon 2030.”, koja se temelji na devet pokretača konkurentnosti koji se međusobno dopunjuju. U njoj se utvrđuju prioritete politike koji se odnose na aktivno osiguravanje strukturnih poboljšanja, dobro usmjerena ulaganja i regulatorne mjere za dugoročnu konkurentnost Unije i njezinih država članica. Preporuke navedene u nastavku doprinose ostvarenju tih prioriteta.

- (5) Europski semestar za koordinaciju ekonomskih politika nastavlja se u 2023. razvijati u skladu s provedbom Mehanizma. Potpuna provedba planova za oporavak i otpornost i dalje je ključna za ostvarenje prioriteta politika u okviru europskog semestra jer se planovi odnose na sve relevantne preporuke ili na znatan dio relevantnih preporuka za pojedinu zemlju izdanih posljednjih godina. Preporuke za pojedinu zemlju iz 2019., 2020. i 2022. i dalje su jednako relevantne za planove za oporavak i otpornost koji su revidirani, ažurirani ili izmijenjeni u skladu s člancima 14., 18. i 21. Uredbe (EU) 2021/241.
- (6) Uredba (EU) 2023/435 Europskog parlamenta i Vijeća⁵ („Uredba o planu REPowerEU”) donesena je 27. veljače 2023. u cilju postupnog ukidanja ovisnosti Unije o uvozu fosilnih goriva iz Rusije. To će doprinijeti energetske sigurnosti i diversifikaciji opskrbe energijom u Uniji, dok će se istodobno povećavati uvođenje energije iz obnovljivih izvora, kapaciteti za skladištenje energije i energetska učinkovitost. Uredbom o planu REPowerEU državama članicama omogućuje se da u svoje nacionalne planove za oporavak i otpornost dodaju novo poglavlje o planu REPowerEU kako bi financirale ključne reforme i ulaganja kojima će se doprinijeti ostvarenju ciljeva plana REPowerEU. Tim reformama i ulaganjima doprinijet će se i povećanju konkurentnosti industrije Unije s nultom neto stopom emisija, kako je navedeno u Industrijskom planu u okviru zelenog plana, i provedbi preporuka za pojedinu zemlju koje se odnose na energetiku i upućene su državama članicama 2022. i, ako je primjenjivo, 2023. Uredbom o planu REPowerEU uvodi se nova kategorija bespovratne financijske potpore koja se državama članicama stavlja na raspolaganje za financiranje novih reformi i ulaganja u energetici u okviru njihovih planova za oporavak i otpornost.

⁵ Uredba (EU) 2023/435 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. veljače 2023. o izmjeni Uredbe (EU) 2021/241 u pogledu poglavlja o planu REPowerEU u planovima za oporavak i otpornost i o izmjeni uredaba (EU) br. 1303/2013, (EU) 2021/1060 i (EU) 2021/1755 te Direktive 2003/87/EZ (SL L 63, 28.2.2023., str. 1.).

- (7) Komisija je 8. ožujka 2023. donijela Komunikaciju o smjernicama za fiskalnu politiku u 2024. („Komunikacija od 8. ožujka 2023.“). Cilj joj je državama članicama pomoći u pripremi programa stabilnosti i konvergencije i tako poboljšati koordinaciju politika. Komisija je podsjetila da će se opća klauzula o odstupanju iz Pakta o stabilnosti i rastu deaktivirati krajem 2023. U razdoblju 2023. – 2024. pozvala je na provedbu fiskalnih politika kojima se osigurava srednjoročna održivost duga i održivo povećava potencijalni rast te je pozvala države članice da u svojim programima stabilnosti i konvergencije za 2023. navedu kako će svojim fiskalnim planovima osigurati usklađenost s referentnom vrijednosti od 3 % bruto domaćeg proizvoda (BDP) utvrđenu Ugovorom te osigurati uvjerljivo i kontinuirano smanjenje duga ili zadržavanje duga na razboritim razinama u srednjoročnom razdoblju. Komisija je države članice pozvala i da postupno ukinu nacionalne fiskalne mjere uvedene za zaštitu kućanstava i poduzeća od naglog porasta cijena energije, počevši od najmanje ciljanih mjera. Navela je da bi, bude li mjere potpore trebalo produljiti zbog novih pritisaka na cijene energije, države članice takve mjere trebale bolje usmjeriti na ranjiva kućanstva i poduzeća. Komisija je navela da bi fiskalne preporuke bile kvantificirane i diferencirane. Nadalje, kao što je predloženo u njezinoj Komunikaciji od 9. studenoga 2022. o smjernicama za reformu okvira gospodarskog upravljanja EU-a, fiskalne preporuke izradile bi se na temelju neto primarnih rashoda. Preporučila je da sve države članice nastave štititi ulaganja koja financira država i osiguraju djelotvorno korištenje sredstava iz Mehanizma i drugih fondova Unije, posebno za potrebe ciljeva zelene i digitalne tranzicije i otpornosti. Komisija je navela da će Vijeću predložiti pokretanje postupaka u slučaju prekomjernog deficita u proljeće 2024. na temelju podataka o realizaciji za 2023., u skladu s postojećim pravnim odredbama.

- (8) Komisija je 26. travnja 2023. predstavila zakonodavne prijedloge za provedbu opsežne reforme Unijinih pravila gospodarskog upravljanja. Glavni je cilj tih prijedloga ojačati održivost javnog duga i reformama i ulaganjima promicati održiv i uključiv rast u svim državama članicama. Komisija svojim prijedlozima želi unaprijediti nacionalnu odgovornost, pojednostavniti okvir i pozornost u većoj mjeri usmjeriti na srednjoročno razdoblje, u kombinaciji s djelotvornom i koherentnijom provedbom. U skladu sa zaključcima Vijeća od 14. ožujka 2023. o smjernicama za reformu okvira gospodarskog upravljanja EU-a cilj je da se zakonodavni rad dovrši 2023.
- (9) Španjolska je 30. travnja 2021. Komisiji dostavila svoj nacionalni plan za oporavak i otpornost u skladu s člankom 18. stavkom 1. Uredbe (EU) 2021/241. Na temelju članka 19. Uredbe (EU) 2021/241 Komisija je ocijenila relevantnost, djelotvornost, učinkovitost i koherentnost plana za oporavak i otpornost, u skladu sa smjernicama za ocjenjivanje iz Priloga V. toj uredbi. Vijeće je 13. srpnja 2021. donijelo Provedbenu odluku o odobrenju ocjene plana za oporavak i otpornost Španjolske⁶. Isplata obroka ovisi o donošenju odluke Komisije, u skladu s člankom 24. stavkom 5. Uredbe (EU) 2021/241, u kojoj se navodi da je Španjolska u zadovoljavajućoj mjeri ostvarila relevantne ključne etape i ciljne vrijednosti utvrđene u Provedbenoj odluci Vijeća. Ostvarenje u zadovoljavajućoj mjeri podrazumijeva da postizanje prethodnih ključnih etapa i ciljnih vrijednosti nije poništeno.

⁶ ST 10150/21 INIT, ST 10150/21 ADD 1, ST 10150/21 ADD 1 REV 1, ST 10150/21 ADD 1 REV 2, ST 10150/21 COR 1.

- (10) Španjolska je 28. travnja 2023. dostavila svoj Nacionalni program reformi za 2023. i svoj Program stabilnosti za 2023., u skladu s člankom 4. stavkom 1. Uredbe (EZ) br. 1466/97. Zbog njihove uzajamne povezanosti ta su dva programa ocijenjena zajedno. U skladu s člankom 27. Uredbe (EU) 2021/241, u Nacionalnom programu reformi za 2023. uzima se u obzir i polugodišnje izvješće Španjolske o napretku ostvarenom u provedbi plana za oporavak i otpornost.
- (11) Komisija je 24. svibnja 2023. objavila Izvješće za Španjolsku za 2023. U njemu je ocijenjen napredak Španjolske u smislu relevantnih preporuka za pojedinu zemlju koje je Vijeće donijelo u razdoblju od 2019. do 2022. i analizirana je provedba plana za oporavak i otpornost Španjolske. Na temelju te analize u tom izvješću utvrđeni su nedostaci u odnosu na izazove koji nisu obuhvaćeni ili su samo djelomično obuhvaćeni planom za oporavak i otpornost, kao i novi i predstojeći izazovi. Ocijenjen je i napredak Španjolske u provedbi europskog stupa socijalnih prava i ostvarenju glavnih ciljeva Unije u pogledu zapošljavanja, stjecanja vještina i smanjenja siromaštva, kao i napredak u ostvarenju ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih naroda.

- (12) Komisija je provela detaljno preispitivanje za Španjolsku u skladu s člankom 5. Uredbe (EU) br. 1176/2011 i objavila rezultate 24. svibnja 2023. Komisija je zaključila da u Španjolskoj postoje makroekonomske neravnoteže. Konkretnije, slabosti koje se odnose na visok privatni, javni i vanjski dug koje imaju prekogranični učinak smanjuju se, ali su i dalje prisutne. Udjeli vanjskog duga i posebno privatnog duga smanjili su se tijekom 2010-tih godina te, nakon privremenog prekida u 2020., nastavili pad u 2021. i očekuje se da će se nastaviti smanjivati pod utjecajem gospodarskog rasta. Ipak, njihove su razine još povišene. Vanjskom položaju pogodio je tekući račun koji je cijelo desetljeće bio u suficitu, iako se nedavno smanjio, što je rezultat posljedica pandemije bolesti COVID-19 na turistički izvoz i viših cijena energije u 2022. Državni dug i dalje je visok. U 2022. ponovno se počeo smanjivati, što je prije pandemije bolesti COVID-19 donijelo poboljšanja zbog snažnog rasta nominalnog BDP-a, ali ipak ostaje iznad pretpandemijske razine. U 2023. i 2024. očekuje se nastavak tog smanjenja uz umjereniji ritam, na temelju mjera politika u planu za oporavak i otpornost. Financijski sustav pokazao je otpornost na nedavne šokove koje su uzrokovale pandemija bolesti COVID-19 i energetska kriza. Nezaposlenost se ponovno smanjuje, iako je još uvijek visoka te i dalje postoje određene slabosti, uključujući vrlo visoku dugotrajnu nezaposlenost i nezaposlenost mladih. Potencijalni rizici koji utječu na dodatno smanjenje slabosti povezani su uglavnom s učinkom strožih financijskih uvjeta na financijske položaje kućanstava i poduzeća, kao i na srednjoročnu do dugoročnu održivost državnog duga s obzirom na trenutne tržišne uvjete i starenje stanovništva. Napredak politika je povoljan, a nastavak provedbe plana za oporavak i otpornost trebao bi donijeti dodatna poboljšanja.

- (13) Prema podacima koje je potvrdio Eurostat, deficit opće države u Španjolskoj se sa 6,9 % BDP-a u 2021. smanjio na 4,8 % BDP-a u 2022., dok je dug opće države pao sa 118,3 % BDP-a krajem 2021. na 113,2 % BDP-a krajem 2022. Komisija je 24. svibnja 2023. objavila izvješće na temelju članka 126. stavka 3. Ugovora. U tom je izvješću razmotreno proračunsko stanje Španjolske jer je njezin deficit opće države 2022. premašio referentnu vrijednost od 3 % BDP-a utvrđenu Ugovorom. U izvješću je zaključeno da kriterij deficita nije ispunjen. U skladu s Komunikacijom od 8. ožujka 2023. Komisija nije predložila pokretanje novih postupaka u slučaju prekomjernog deficita u proljeće 2023. Komisija je zatim navela da će Vijeću predložiti pokretanje postupaka u slučaju prekomjernog deficita u proljeće 2024. na temelju podataka o realizaciji za 2023. Španjolska bi to trebala uzeti u obzir pri izvršenju svojeg proračuna za 2023. i pripremi nacrtu svojeg proračunskog plana za 2024.
- (14) Na saldo opće države utjecale su mjere fiskalne politike poduzete radi ublažavanja gospodarskih i socijalnih posljedica povećanja cijena energije. U 2022. te su mjere fiskalne politike koje su utjecale na smanjenje prihoda uključivale smanjenje PDV-a na električnu energiju i plin, smanjenje posebnog poreza za električnu energiju i suspenziju poreza na vrijednost proizvodnje električne energije, dok su mjere fiskalne politike koje su utjecale na povećanje rashoda uključivale opći popust za gorivo od 20 centi po litri, potporu dohotku kućanstava i energetske intenzivnih industrija, veće naknade s pomoću socijalnih vaučera za energiju i cjenovne popuste za korištenje javnog prijevoza. Komisija procjenjuje da je u 2022. neto proračunski trošak tih mjera iznosio 1,6 % BDP-a. Istodobno je procijenjeni trošak privremenih hitnih mjera uvedenih zbog krize uzrokovane bolešću COVID-19 pao s 3,1 % BDP-a u 2021. na 0,5 % BDP-a u 2022.

- (15) Vijeće je 18. lipnja 2021. preporučilo Španjolskoj⁷ da u 2022. iskoristi Mehanizam za financiranje dodatnih ulaganja za potporu oporavku, uz provedbu razborite fiskalne politike. Nadalje, Vijeće je Španjolskoj preporučilo da očuva ulaganja koja financira država. Vijeće je Španjolskoj preporučilo i da ograniči rast tekućih rashoda koje financira država.
- (16) Prema Komisijinim procjenama smjer fiskalne politike⁸ bio je u 2022. poticajan, na $-2,5$ % BDP-a. Španjolska je u skladu s preporukom Vijeća nastavila pružati potporu oporavku ulaganjima koja se financiraju sredstvima iz Mehanizma. Rashodi financirani bespovratnim sredstvima iz Mehanizma i sredstvima iz drugih fondova Unije iznosili su $1,1$ % BDP-a u 2022. ($1,2$ % BDP-a u 2021.). Ulaganja koja financira država imala su ekspanzivan učinak od $0,3$ postotna boda na smjer fiskalne politike⁹. Španjolska je stoga, u skladu s preporukom Vijeća, očuvala ulaganja koja financira država. Ujedno je rast primarnih tekućih rashoda koje financira država (bez novih mjera na strani prihoda) imao ekspanzivan učinak od $2,7$ postotnih bodova na smjer fiskalne politike. Taj znatan ekspanzivni učinak uključivao je dodatni učinak mjera poduzetih za ublažavanje gospodarskih i socijalnih posljedica povećanja cijena energije (dodatni neto proračunski trošak od $1,5$ % BDP-a). Istodobno su rastu neto primarnih tekućih rashoda doprinijeli su i veći izdaci za intermedijarnu potrošnju te socijalne transfere u naravi. Znatan ekspanzivni učinak rashoda koje financira država samo je djelomično posljedica mjera za ublažavanje gospodarskih i socijalnih posljedica povećanja cijena energije. Španjolska stoga nije u dovoljnoj mjeri ograničila rast tekućih rashoda koje financira država.

⁷ Preporuka Vijeća od 18. lipnja 2021. i davanje mišljenja Vijeća o Programu stabilnosti Španjolske za 2021. (SL C 304, 29.7.2021., str. 38.).

⁸ Smjer fiskalne politike mjeri se kao promjena primarnih rashoda (bez diskrecijskih mjera na strani prihoda), isključujući privremene hitne mjere uvedene zbog krize uzrokovane bolešću COVID-19, ali uključujući rashode koji se financiraju bespovratnom potporom (bespovratna sredstva) iz Mehanizma i sredstvima iz drugih fondova Unije, u odnosu na srednjoročni potencijalni rast. Za više detalja vidjeti okvir 1 u tablicama s fiskalnim statističkim podacima.

⁹ Drugi kapitalni rashodi koje financira država imali su kontrakcijski učinak od $0,3$ postotna boda BDP-a zbog postupne prilagodbe na razine prije pandemije bolesti COVID-19.

- (17) Makroekonomski scenarij na kojem se temelje proračunske projekcije u Programu stabilnosti za 2023. u skladu je s Komisijinom proljetnom prognozom 2023., a nakon toga povoljniji. Vlada predviđa da će se realni BDP povećati za 2,1 % u 2023. i za 2,4 % u 2024. Za usporedbu, u Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. predviđa se nešto manji rast realnog BDP-a, od 1,9 % u 2023. i 2,0 % u 2024., uglavnom zbog nižih doprinosa privatne potrošnje u 2023. i 2024. nego što je očekivano te umjerenijeg rasta ulaganja u 2024. Povoljniji izgledi navedeni u Programu stabilnosti za 2023. odražavaju i snažniji predviđeni učinak plana za oporavak i otpornost na aktivnost tijekom razdoblja obuhvaćenog prognozom.
- (18) Vlada u Programu stabilnosti za 2023. očekuje da će se deficit opće države u 2023. smanjiti na 3,9 % BDP-a. Smanjenje u 2023. uglavnom je posljedica nižih troškova mjera koje su poduzete kao odgovor na povećanje cijena energije u usporedbi s 2022. Prema Programu stabilnosti za 2023. očekuje se da će se udio duga opće države u BDP-u smanjiti sa 113,2 % BDP-a krajem 2022. na 111,9 % BDP-a krajem 2023. U Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. predviđa se državni deficit od 4,1 % BDP-a za 2023. To je u skladu s deficitom predviđenim u Programu stabilnosti za 2023. U Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. predviđa se niži udio duga opće države u BDP-u, od 110,6 % krajem 2023., zbog niže prilagodbe stanja i tokova.

(19) Očekuje se da će na saldo opće države u 2023. i dalje utjecati mjere poduzete radi ublažavanja gospodarskih i socijalnih posljedica povećanja cijena energije. Te mjere obuhvaćaju produljene mjere iz 2022., osobito smanjenje PDV-a na električnu energiju i plin, smanjenje posebnog poreza na električnu energiju, suspenziju poreza na vrijednost proizvodnje električne energije, potpore dohotku kućanstvima i energetske intenzivnim industrijama, veće naknade s pomoću socijalnih vaučera za energiju i diskontne cijene za korištenje javnog prijevoza, te nove mjere kao što su popust za gorivo od 20 centi po litri sada usmjerene na cestovni i pomorski prijevoz i na sektore poljoprivrede i ribarstva te paušalni iznos subvencije od 200 EUR po kućanstvu s niskim dohotkom. Trošak tih mjera djelomično je neutraliziran nametom na neočekivanu dobit velikih opskrbljivača energije. Uzimajući u obzir te prihode, u Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. predviđa se da će u 2023. neto proračunski trošak tih mjera potpore iznositi 0,6 % BDP-a¹⁰. Čini se da većina mjera u 2023. nije usmjerena na najranjivija kućanstva ili poduzeća i da mnoge od tih mjera ne šalju jasan cjenovni signal da se smanji potražnja za energijom i poveća energetska učinkovitost. Stoga se u Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. procjenjuje da će iznos ciljanih mjera potpore koji treba uzeti u obzir pri ocjeni usklađenosti s Preporukom Vijeća od 12. srpnja 2022.¹¹ iznositi 0,2 % BDP-a u 2023. (u usporedbi s 0,5 % BDP-a u 2022.). Naposljetku, očekuje se da će saldu opće države 2023. pogodovati postupno ukidanje privremenih hitnih mjera uvedenih zbog krize uzrokovane bolešću COVID-19, koje su procijenjene na 0,5 % BDP-a.

¹⁰ Taj iznos predstavlja razinu godišnjih proračunskih troškova tih mjera, uključujući tekuće prihode i rashode te, prema potrebi, mjere za kapitalne rashode.

¹¹ Preporuka Vijeća od 12. srpnja 2022. o Nacionalnom programu reformi Španjolske i davanje mišljenja Vijeća o Programu stabilnosti Španjolske za 2022. (SL C 334, 1.9.2022., str. 70.).

- (20) U svojoj Preporuci od 12. srpnja 2022. Vijeće je preporučilo da Španjolska u 2023. osigura razboritu fiskalnu politiku, posebno ograničavanjem rasta primarnih tekućih rashoda koje financira država ispod srednjoročnog potencijalnog rasta proizvodnje¹², uzimajući u obzir stalnu privremenu i ciljanu potporu kućanstvima i poduzećima koja su najosjetljivija na povećanje cijena energije te osobama koje bježe iz Ukrajine. Španjolska bi se istodobno trebala pripremiti za prilagodbu postojeće potrošnje u skladu s razvojem situacije. Španjolskoj je bilo preporučeno i da poveća javna ulaganja u zelenu i digitalnu tranziciju te energetske sigurnost uzimajući u obzir inicijativu REPowerEU, među ostalim iskorištavanjem sredstava iz Mehanizma i drugih fondova Unije.

¹² Na temelju Komisijine proljetne prognoze 2023. procjenjuje se da će srednjoročni (prosječni desetogodišnji) potencijalni rast proizvodnje Španjolske iznositi 5,5 % u nominalnom smislu.

(21) U Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. predviđa se da će u 2023. smjer fiskalne politike biti ekspanzivan (–0,3 % BDP-a). To je u skladu s ekspanzivnim smjerom fiskalne politike u 2022. (–2,5 % BDP-a). Predviđa se da će rast primarnih tekućih rashoda koje financira država (bez diskrecijskih mjera na strani prihoda) u 2023. imati uglavnom neutralan učinak od 0,2 % BDP-a na smjer fiskalne politike. Stoga je predviđeni rast primarnih tekućih rashoda koje financira država u skladu s Preporukom Vijeća od 12. srpnja 2022. Predviđeni uglavnom neutralan učinak primarnih tekućih rashoda koje financira država rezultat je, u osnovi, smanjenih neto troškova mjera potpore (ciljanih i neciljanih) kućanstvima i poduzećima koji su najosjetljiviji na povećanja cijena energije (za 1 % BDP-a). Glavni pokretač rasta primarnih tekućih rashoda koje financira država (bez novih mjera na strani prihoda) povećanje je socijalnih transfera, potaknuto ponovnim povezivanjem mirovina s ranijom inflacijom i veći izdaci za intermedijarnu potrošnju. Predviđa se da će rashodi financirani bespovratnim sredstvima iz Mehanizma i sredstvima iz drugih fondova Unije u 2023. iznositi 1,6 % BDP-a, a da će ulaganja koja financira država imati ekspanzivan učinak na smjer fiskalne politike od 0,1 postotnog boda¹³. Stoga Španjolska planira financirati dodatna ulaganja sredstvima iz Mehanizma i drugih fondova Unije i predviđa se da će očuvati ulaganja koja financira država¹⁴. Planira financirati javna ulaganja u zelenu i digitalnu tranziciju i energetska sigurnost, kao što su ojačana industrijska politika „España 2030”, plan za obnovu stambenih prostora i urbanu regeneraciju ili impuls za kibersigurnost i 5G povezivost, što je financirano sredstvima iz Mehanizma i drugih fondova Unije.

¹³ Predviđa se da će učinak ostalih kapitalnih rashoda koje financira država biti kontrakcijski i iznositi 0,2 postotna boda BDP-a.

¹⁴ Rashodi financirani bespovratnim sredstvima iz Mehanizma i sredstvima iz drugih fondova Unije iznosili su u 2023. 1,6 % BDP-a, a ulaganja koja financira država imala su ekspanzivan učinak na smjer fiskalne politike od 0,2 postotna boda¹⁴. Predviđa se da će učinak ostalih kapitalnih rashoda koje financira država biti kontrakcijski i iznositi 0,2 postotna boda BDP-a.

- (22) Prema Programu stabilnosti za 2023. očekuje se da će se deficit opće države smanjiti na 3,0 % BDP-a u 2024. Smanjenje u 2024. rezultat je i postupnog ukidanja energetske mjera. Prema Programu stabilnosti za 2023. očekuje se da će se krajem 2024. udio duga opće države u BDP-u smanjiti na 109,1 %. Na temelju mjera politike poznatih na datum zaključenja prognoze u Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. predviđa se državni deficit od 3,3 % BDP-a u 2024. To je u skladu s deficitom predviđenim u Programu stabilnosti za 2023. U Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. predviđa se sličan udio duga opće države u BDP-u od 109,1 % krajem 2024.
- (23) U Programu stabilnosti za 2023. predviđa se postupno ukidanje mjera energetske potpore u 2024., osim nameta na neočekivanu dobit za energetska poduzeća. Komisija pretpostavlja i postupno ukidanje gotovo svih mjera energetske potpore u 2024. (neto prihodi od 0,1 % BDP-a u 2024.). Te se procjene temelje na pretpostavci da neće biti novih povećanja cijene energije.
- (24) U Uredbi (EZ) br. 1466/97 poziva se na godišnje poboljšanje strukturnog proračunskog salda prema srednjoročnom proračunskom cilju, s 0,5 % BDP-a kao mjerilom¹⁵. S obzirom na fiskalnu održivost i potrebu za smanjenjem deficita na razinu ispod referentne vrijednosti od 3 % BDP-a utvrđenu Ugovorom, Komisija smatra da bi za 2024. bilo primjereno poboljšanje strukturnog salda od najmanje 0,7 % BDP-a. Kako bi se postiglo to povećanje, i u skladu s metodologijom Komisije, rast neto primarnih rashoda koje financira država¹⁶ ne bi u 2024. smio biti veći od 2,6 %, što se navodi i u ovoj Preporuci. Istodobno bi trebalo postupno ukinuti preostale mjere energetske potpore (koje Komisija trenutačno procjenjuje na 0,6 % BDP-a u 2023.), ako to dopuštaju kretanja energetskog tržišta i počevši od mjera koje su najmanje ciljane, a s time povezane uštede trebalo bi iskoristiti za smanjenje državnog deficita.

¹⁵ Člankom 5. Uredbe (EZ) br. 1466/97 također se zahtijeva prilagodba za više od 0,5 % BDP-a za države članice čija razina duga prelazi 60 % BDP-a ili koje imaju znatne rizike u pogledu održivosti sveukupnog duga.

¹⁶ Neto primarni rashodi definiraju se kao rashodi koje financira država bez diskrecijskih mjera na strani prihoda i isključujući rashode za kamate i rashode za cikličnu nezaposlenost.

- (25) Uz pretpostavku nepromijenjenih politika, u Komisijinoj proljetnoj prognozi 2023. predviđa se rast neto primarnih rashoda koje financira država od 1,4 % u 2024., što je niže od preporučene stope rasta.
- (26) Prema Programu stabilnosti za 2023. očekuje se da će se državna ulaganja (isključujući ulaganja financirana iz Mehanizma) smanjiti s 2,7 % BDP-a u 2023. na 2,6 % BDP-a u 2024. U Programu stabilnosti za 2023. upućuje se na reforme i ulaganja za koje se očekuje da će doprinijeti fiskalnoj održivosti te održivom i uključivom rastu. Te reforme i ulaganja uključuju trajni okvir kojim se osiguravaju poboljšanja u kvaliteti javne potrošnje, mjere za sprečavanje i suzbijanje porezne prijevare i utaju poreza te reforma poreznog sustava kako bi postao uključiviji, održiv i sposoban potaknuti srednjoročnu i dugoročnu održivost javnih financija, što je također dio plana za oporavak i otpornost.
- (27) U Programu stabilnosti za 2023. navedeni su srednjoročni fiskalni ciljevi do 2026. Prema Programu stabilnosti za 2023. očekuje se da će se deficit opće države postupno smanjiti na 2,7 % BDP-a u 2025. te na 2,5 % do 2026. Stoga se planira da će se deficit opće države u 2025. smanjiti ispod 3 % BDP-a. Prema Programu stabilnosti za 2023. očekuje se da će se udio duga opće države u BDP-u smanjiti sa 109,1 % BDP-a krajem 2024. na 106,8 % BDP-a do kraja 2026.

(28) U skladu s člankom 19. stavkom 3. točkom (b) Uredbe (EU) 2021/241 i kriterijem 2.2. iz Priloga V. toj uredbi plan za oporavak i otpornost sadržava opsežan skup reformi i ulaganja koji se međusobno nadopunjuju i koje treba provesti do 2026. Provedba plana za oporavak i otpornost Španjolske zasad dobro napreduje. Španjolska je podnijela tri zahtjeva za plaćanje ukupne vrijednosti 28 000 000 000 EUR, za ostvarenu 121 ključnu etapu i ciljeve iz plana za oporavak i otpornost. Španjolska je među državama članicama koje su ostvarile najveći napredak u provedbi plana za oporavak i otpornost. Španjolska je 6. lipnja 2023. dostavila izmjenu svojeg plana za oporavak i otpornost, koja uključuje nove mjere, čime je njegov opseg više nego udvostručen. To bi trebalo popratiti dostatnim administrativnim kapacitetom kako bi se osigurala djelotvorna i učinkovita apsorpcija sredstava za otpornost i oporavak, sredstava iz drugih fondova Unije i raspoloživih nacionalnih sredstava. Španjolska će prije svega ostvariti korist od većih dodijeljenih bespovratnih sredstava iz Mehanizma. Revidirani plan uključuje i poglavlje o planu REPowerEU koje će se djelomično financirati dodatnim bespovratnim sredstvima iz plana REPowerEU. Uključivanje novog poglavlja o planu REPowerEU u plan za oporavak i otpornost omogućit će financiranje dodatnih reformi i ulaganja za potporu strateškim ciljevima Španjolske u području energetike i zelene tranzicije. Španjolska je u skladu s člankom 14. stavkom 6. Uredbe (EU) 2021/241 dostavila i zahtjev za dodatnom potporom u obliku zajma iz Mehanizma u iznosu od 84 000 000 000 EUR. Sustavno i učinkovito uključivanje lokalnih i regionalnih tijela, socijalnih partnera i drugih relevantnih dionika i dalje je važno za uspješnu provedbu plana za oporavak i otpornost, kao i drugih ekonomskih politika i politika zapošljavanja izvan okvira tog plana, kako bi se osigurala opća odgovornost za cjelokupni program politike.

- (29) Komisija je sve programske dokumente kohezijske politike Španjolske odobrila u 2022. Brza provedba programâ kohezijske politike, uz komplementarnost i sinergiju s planom za oporavak i otpornost, uključujući poglavlje o planu REPowerEU, iznimno je važna za ostvarenje zelene i digitalne tranzicije, povećanje gospodarske i socijalne otpornosti te uravnotežen teritorijalni razvoj u Španjolskoj.
- (30) Osim gospodarskih i socijalnih izazova obuhvaćenih planom za oporavak i otpornost i programima kohezijske politike, Španjolska se suočava s brojnim dodatnim izazovima koji se odnose na zelenu tranziciju, energetske međupovezanosti i socijalno i energetski učinkovito stanovanje po pristupačnim cijenama.
- (31) Unatoč niskoj izravnoj izloženosti ruskim fosilnim gorivima, porast energetske cijene u 2022. naglašava potrebu da Španjolska ubrza svoju tranziciju prema čistoj energiji. Španjolska napreduje u uvođenju energije iz obnovljivih izvora i jedna je od država članica s najvećim instaliranim kapacitetom energije vjetra i energije sunca, s približno 49,8 GW. Neka poboljšanja postupaka izdavanja dozvola, posebno za samopotrošnju, pomogla su da se ostvari dodatni napredak u uvođenju tih tehnologija. Međutim Španjolska se suočava s velikim zaostacima u vezi zahtjeva za nova postrojenja energije iz obnovljivih izvora. Ograničenja kapaciteta mreže ograničavaju daljnju integraciju obnovljivih izvora energije u elektroenergetsku mrežu. Španjolska je jedna od država s najvećim udjelom pametnih brojila, no potrebna su dodatna ulaganja u mrežnu infrastrukturu i skladištenje kako bi se integrirala dodatna električna energija iz obnovljivih izvora. Mjere za ubrzanje uvođenja energije iz obnovljivih izvora mogle bi uključivati dodatnu racionalizaciju i digitalizaciju postupaka izdavanja dozvola, bržu dodjelu mrežnog kapaciteta projektima i podupiranje rada tijela u obradi dozvola osiguravanjem da osoblje u tim tijelima ima odgovarajuće vještine i da ga ima dovoljno, kao i poboljšanjem koordinacije među svim razinama države. Osim toga, razina prekogranične elektroenergetske međupovezanosti Španjolske u 2022. (5,4 %) još je znatno ispod ciljeva međupovezanosti za 2020. (10 %) i 2030. (15 %).

- (32) U Španjolskoj je od kolovoza 2022. do ožujka 2023. potrošnja prirodnog plina smanjena za 10,8 %¹⁷ u odnosu na prosječnu potrošnju plina u istom razdoblju u proteklih pet godina, što je više od ciljnog smanjenja od 7 % utvrđenog u Uredbi Vijeća (EU) 2022/1369¹⁸. Španjolsku se potiče da nastavi privremeno smanjivati potražnju za plinom do 31. ožujka 2024. u skladu s Uredbom Vijeća (EU) 2023/706¹⁹. Dodatna ulaganja u energetske učinkovito stanovanje doprinijelo bi olakšavanju problema cjenovne pristupačnosti stanovanja. Znatna gubitak kupovne moći, održiv rast cijena najma i više hipoteke pogoršali su probleme cjenovne pristupačnosti stanovanja, posebno za ranjiva kućanstva. Ponuda cjenovno pristupačnog stanovanja i socijalnog stanovanja i dalje je ograničena i znatno je manja od prosjeka Unije. U aktualnom španjolskom nacionalnom energetske i klimatske planu predviđeno je 1,2 milijuna obnova stambenih zgrada do 2030., a plan za oporavak i otpornost obuhvatit će trećinu tih zgrada. Uvođenje dodatnog energetske učinkovitog stanovanja na područjima s izrazitim pomanjkanjem i stresnim tržišnim uvjetima, među ostalim obnovom i elektrifikacijom, moglo bi doprinijeti ograničavanju potrošnje energije i odgovoru na zelenu tranziciju, kao i potpori ranjivim kućanstvima koja su izložena energetske siromaštvu. Dobro usmjerene socijalne i cjenovno pristupačne stambene nekretnine za najam osigurane u suradnji s privatnim sektorom mogu pomoći ograničiti fiskalni učinak.

¹⁷ Smanjenje od 10,8 % uključuje potrošnju prirodnog plina za proizvodnju električne energije u Španjolskoj, koja je izvezena u susjednu državu članicu.

¹⁸ Španjolskoj je odobreno odstupanje pa je stoga njezin cilj 7 % umjesto 15 % ako dođe do obveznog smanjenja potražnje u slučaju uzbunjivanja na razini Unije na temelju članka 5. stavka 7. Uredbe Vijeća (EU) 2022/1369 od 5. kolovoza 2022. o koordiniranim mjerama za smanjenje potražnje za plinom (SL L 206, 8.8.2022., str. 1.).

¹⁹ Uredba Vijeća (EU) 2023/706 od 30. ožujka 2023. o izmjeni Uredbe (EU) 2022/1369 u pogledu produljenja razdoblja za smanjenje potražnje kad je riječ o mjerama za smanjenje potražnje za plinom i pooštavanja obveze izvješćivanja i praćenja njihove provedbe (SL L 93, 31.3.2023., str. 1.).

- (33) Promet je i dalje vrlo ovisan o naftnim gorivima. Taj je sektor odgovoran za velik udio emisija stakleničkih plinova i također doprinosi onečišćenju zraka, koje je iznad prosjeka Unije. Nedovoljna infrastruktura i pristup javnom prijevozu i dalje je problem u ruralnim područjima. Uvođenje elektromobilnosti slabo je razvijeno i na strani ponude i na strani potražnje. Dovršetak osnovne željezničke mreže velikih brzina do 2030., uključujući prekograničnu, ubrzat će tranziciju prema klimatskoj neutralnosti i smanjiti ovisnost prometa o fosilnim gorivima. Mjere uključene u plan za oporavak i otpornost imaju potencijal transformirati gradski i velegradski prijevoz i ojačati transeuropsku prometnu mrežu jer mogu pomoći u uvođenju digitalizacije i novih tehnologija u sektor.
- (34) Manjak radne snage i vještina u sektorima i zanimanjima koji su važni za zelenu tranziciju, uključujući proizvodnju te uvođenje i održavanje tehnologija s nultom neto stopom emisija, stvara prepreke prelasku na gospodarstvo s nultom neto stopom emisija. Visokokvalitetni sustavi obrazovanja i osposobljavanja prilagođeni promjenjivim potrebama tržišta rada i ciljane mjere usavršavanja i prekvalifikacije bitni su za smanjenje nedostatka vještina te promicanje uključivanja na tržište rada i preraspodjele radne snage. Da bi se oslobodio neiskorišteni potencijal ponude radne snage, te mjere trebaju biti dostupne, posebno pojedincima te u sektorima i regijama na koje će zelena tranzicija najviše utjecati. U Španjolskoj je 2022. prijavljen manjak radne snage u nekoliko zanimanja za koja su potrebne specifične vještine ili znanja za zelenu tranziciju, kao što su elektroničari.
- (35) Uzimajući u obzir Komisijinu ocjenu, Vijeće je ispitalo Program stabilnosti za 2023. i njegovo je mišljenje²⁰ navedeno u preporuci br. 1.

²⁰ U skladu s člankom 5. stavkom 2. Uredbe (EZ) br. 1466/97.

- (36) Imajući u vidu blisku međusobnu povezanost gospodarstava država članica europodručja i njihov zajednički doprinos funkcioniranju ekonomske i monetarne unije, Vijeće je državama članicama europodručja preporučilo da, među ostalim u okviru svojih planova za oporavak i otpornost, poduzmu sljedeće: i. očuvaju održivost duga i suzdrže se od pružanja široke potpore ukupnoj potražnji u 2023., bolje usmjere fiskalne mjere koje se poduzimaju za ublažavanje učinaka visokih cijena energije i razmotre odgovarajuće načine za okončanje potpore kada se pritisci na cijene energije smanje; ii. održavaju visoku razinu javnih ulaganja i promiču privatna ulaganja radi potpore zelenoj i digitalnoj tranziciji; iii. podupiru kretanja plaća kojima se ublažava gubitak kupovne moći i pritom ograniče sekundarne učinke na inflaciju, dodatno poboljšaju aktivne politike tržišta rada i poduzimaju mjere za rješavanje problema nedostatka vještina; iv. unaprijede poslovno okruženje i osiguraju da energetska potpora poduzećima bude troškovno učinkovita, privremena i usmjerena na poduzeća koja su sposobna opstati te da se njome zadrže poticaji za zelenu tranziciju; i v. očuvaju makrofinancijsku stabilnost i prate rizike te nastave s radom na dovršetku bankovne unije. Kada je riječ o Španjolskoj, preporukama br. 1, 2 i 3 doprinosi se provedbi prve, druge i treće preporuke iz Preporuke o europodručju za 2023.
- (37) Uzimajući u obzir detaljno preispitivanje koje je provela Komisija i njezinu ocjenu, Vijeće je ispitalo Nacionalni program reformi za 2023. i Program stabilnosti za 2023. Preporuke Vijeća donesene u skladu s člankom 6. Uredbe (EU) br. 1176/2011 navedene su u preporuci br. 1. Politikama iz preporuke br. 1 doprinosi se uklanjanju slabosti povezanih s visokim državnim dugom. Preporuka br. 2 doprinosi provedbi preporuke br. 1. Politikama iz preporuke br. 1 istodobno se doprinosi uklanjanju neravnoteža i provedbi preporuka iz Preporuke o europodručju za 2023., u skladu s uvodnom izjavom 36.,

PREPORUČUJE da Španjolska u 2023. i 2024. poduzme djelovanja kojima je cilj:

1. U 2023. i 2024. što prije postupno ukinuti hitne mjere energetske potpore koje su na snazi i ostvarene uštede iskoristiti za smanjenje državnog deficita. Budu li zbog novih povećanja cijena energije potrebne nove mjere potpore ili njihov nastavak, osigurati da takve mjere potpore budu usmjerene na ranjiva kućanstva i poduzeća, fiskalno pristupačne te da očuvaju poticaje za smanjenje potrošnje energije.

Osigurati razboritu fiskalnu politiku, posebno ograničavanjem nominalnog povećanja neto primarnih rashoda koje financira država u 2024. na najviše 2,6 %²¹.

Očuvati javna ulaganja koja financira država i osigurati učinkovitu apsorpciju bespovratnih sredstava iz Mehanizma i sredstava iz drugih fondova Unije, osobito radi promicanja zelene i digitalne tranzicije.

U razdoblju nakon 2024. nastaviti provoditi srednjoročnu fiskalnu strategiju postupne i održive konsolidacije, u kombinaciji s ulaganjima i reformama koji potiču veći održivi rast, s ciljem postizanja razboritih srednjoročnih fiskalnih pozicija.

2. Zadržati dinamiku stabilne provedbe plana za oporavak i otpornost i slijedom nedavnog podnošenja dopune, koja uključuje poglavlje o planu REPowerEU i zahtjev za dodatni zajam, brzo početi s provedbom povezanih mjera. Osigurati trajne dostatne administrativne kapacitete s obzirom na planirano povećanje opsega plana za oporavak i otpornost. Nastaviti brzu provedbu programâ kohezijske politike uz blisku komplementarnost i sinergiju s planom za oporavak i otpornost.

²¹ Procjenjuje se da to odgovara godišnjem poboljšanju strukturnog proračunskog salda od najmanje 0,7 % BDP-a za 2024., kako je opisano u uvodnoj izjavi 24.

3. Smanjiti ovisnost o fosilnim gorivima. Ubrzati uvođenje energije iz obnovljivih izvora, među ostalim daljnjom racionalizacijom i digitalizacijom postupaka izdavanja dozvola, podupiranjem rada upravnih tijela, poboljšanjem pristupa mreži i ulaganjima u skladištenje energije, prijenos i distribuciju električne energije te prekogranične elektroenergetske međupovezanosti. Povećati dostupnost socijalnog i cjenovno pristupačnog energetske učinkovitog stanovanja, među ostalim obnovom zgrada, ubrzati elektrifikaciju zgrada i uvođenje elektromobilnosti. Pojačati napore na razini politika usmjerene na pružanje i stjecanje vještina i kompetencija potrebnih za zelenu tranziciju.

Sastavljeno u Bruxellesu

Za Vijeće

Predsjednik/Predsjednica
